

Jadranka Savić
(Pedagoški fakultet, Osijek)

PRIJEDLOŽNO-PADEŽNE SVEZE U HRVATSKIM GRAMATIKAMA 19. I 20. STOLJEĆA

Norma hrvatskih vukovaca jača na prijelomu stoljeća i mijenja tijek razvoja hrvatskoga književnoga jezika normiranog u slovnicama 19. st. Tragovi Maretićeve norme neizbrisivi su u jezičnoj normi 20. st., bar što se tiče prijedloga i prijedložno-padežnih sveza.

Opisivati i popisivati prijedložno-padežne sveze u hrvatskim gramatikama 19. i 20. stoljeća zahtijeva zagledanje u najveća i najzrelija ostvarenja hrvatskoga jezikoslovlja posljednjih dvaju stoljeća. Prvi od najvećih, kojega su nasljeđovali svi gramatičari zagrebačke filološke škole - Vjekoslav Babukić - "bio je glavni gramatičar u vrijeme ilirskoga preporoda, jedini štokavac po rođenju među vodećim ilircima."¹ Već je svojom prvom gramatikom *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga* (1836.) "odredio književnojezičnu normu koja će vrijediti do kraja 19. stoljeća, to jest do pobjede hrvatskih vukovaca." (Tafra, 1993:71) Slijedila je *Ilirska slovnica* (1854.) koja je u današnjoj znanstvenoj literaturi ocijenjena kao "prva znanstvena hrvatska gramatika, s razvijenim metajezikom, prva koja je pisana na osnovi lingvističke literature i koja je dokumentirana primjerima." (Tafra, 1993:72) U "Odsjeku VII."²

¹ B. Tafra, *Vjekoslav Babukić*, u knjizi: Grupa autora, *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*, Hrvatski radio, Zagreb 1993., str. 67.

² V. Babukić, *Ilirska slovnica*, str. 331.-338.

Babukić opisuje prijedloge na načina kako to čine i suvremene gramatike; polazeći najprije od definicije, Babukić prijedloge dijeli s obzirom na postanak³, a potom ih razvrstava s obzirom na padež koji zahtijevaju.

Na isti način prijedlozima pristupa i prvi koji se ugledao na Babukića - Antun Mažuranić u *Slovnici hrvatskoj za gimnazije i realne škole*⁴.

Oba su slovnichara uvelike utjecala na trećega - Adolfa Vebera Tkalčevića - čelnika zagrebačke filološke škole. Veberova *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta* (Beč 1859.) prva je cjelovita sintaksa hrvatskoga jezika i najoriginalniji priručnik sintakse u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja⁵, a *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*⁶ najzrelije je ostvarenje zagrebačke filološke škole. Veber u *Slovnici* razvrstava prijedloge s obzirom na padež koji zahtijevaju, a u *Skladnji* opisujući sintaksu padeža donosi brojne primjere iz hrvatske pisane riječi 19. stoljeća. I kao što je Babukić na početku ilirskoga pokreta bio prvi i najveći, tako je Veber na sutonu zagrebačke filološke škole bio posljednji i najveći branitelj književnojezičnoga naslijeđa hrvatskih iliraca.

To je naslijede i tijek razvoja hrvatskoga književnoga jezika promijenila Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*⁷ temeljeći se na jeziku na kojem se nije temeljila ni jedna hrvatska gramatika zagrebačke filološke škole. *Gramatika* se temelji na opisu "Karadžićeva i Daničićeva jezika, a to znači štokavskoga istočnohercegovačkoga narječja kako se odrazilo u njihovim djelima, a to opet znači, ili je dugo vremena značilo, klasičnu novoštokavsku folklornu koine, ili u drugom, možda boljem značenju: klasičnu novoštokavštinu".⁸ Najveći je nedostatak Maretićeve *Gramatike* "što u naslovu ima riječi i hrvatskog i

³ Babukić dijeli prijedloge na "korenite reči" i na "proizvedene". Proizvedeni su oni postankom iz "samostavnih" (imenica), "pridavnih" (pridjeva) i iz "glagolja" (glagola). Vidi: V. Babukić, *Ilirska slovnica*, str. 331.-332.

⁴ Prvo je izdanje Mažuranićeve *Slovnice hrvatske za gimnazije i realne škole* objavljeno 1859. godine. U radu rabim IV. izdanje iz 1869. i skraćujem naslov u *Slovnica hrvatska*.

⁵ Vidi: Grupa autora, *Portreti hrvatskih jezikoslovaca...*, str. 90.-91.

⁶ U radu rabim skraćeni naslov: *Slovnica*.

⁷ Prvo izdanje Maretićeve gramatike pojavilo se 1899. godine u izdanju Matice hrvatske. Slijedila su još dva: 1931. i 1963. U radu rabim treće izdanje iz 1963. g. koje je izišlo pod nazivom *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, uz skraćeni naziv: *Gramatika*.

⁸ S. Babić, *Tomo Maretić*, u knjizi: Grupa autora, *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*, Hrvatski radio, Zagreb 1993., str. 139.

književnog jezika, a u knjizi praktički nema djela hrvatske književnosti. Maretić je hrvatsku gramatiku potpuno otuđio od hrvatske književnosti.”⁹ U svom *Jezičnom savjetniku*¹⁰ (1924.) Maretić raspravlja o leksičkoj strani hrvatskoga jezika. *Jezični je savjetnik* nastao kao dopuna Broz-Ivekovićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* (1901.), ali i kao dopuna *Gramatici*. Svojim djelima, *Gramatikom* i *Jezičnim savjetnikom*, Maretić je utjecao i na prijedložne padežne izraze; u *Gramatici* mijenjajući padeže s kojim su se do kraja 19. st. upotrebljavali prijedlozi, a u *Jezičnom savjetniku* utječući najviše na leksičku normu proglašavajući neke prijedloge zastarjelicama i provincijalizmima. Cilj je ovoga rada pokazati koliki je današnji utjecaj tih dviju normi - norme zagrebačke filološke škole i Maretićeve norme - u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, a u odnosu na prijedloge kao leksičke i gramatičke (morfološko-sintaktičke) jedinice.

II.

Usporede li se prijedlozi koje su popisivale gramatike 19. st. s prijedlozima zabilježenim u suvremenim gramatikama (*Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*¹¹, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*¹², *Gramatika hrvatskoga jezika*¹³, *Hrvatska gramatika*¹⁴, *Praktična hrvatska gramatika*¹⁵), vidi se da se danas svi prijedlozi podjednako ne rabe. Jedni su sasvim obične, stilski neobilježene riječi, drugi su rjeđe u uporabi, treći su stilski jače ili slabije obilježeni, a neki su danas i zastarjeli. Na taj način prijedlozima pristupaju *Povijesni pregled* i *Praktična hrvatska gramatika* pa kada govorim o stilskoj vrijednosti nekoga prijedloga

⁹ Grupa autora, *Portreti hrvatskih jezikoslovaca...*, str. 139.

¹⁰ Potpuni naslov ovoga savjetnika glasi *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom. Dopuna Broz-Ivekovićevu 'Rječniku hrvatskoga jezika'*, JAZU, Zagreb 1924. U radu rabim skraćeni naziv: *Jezični savjetnik*.

¹¹ Grupa autora, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1979. U radu rabim skraćeni naziv: *Priručna gramatika*.

¹² Grupa autora, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku*, HAZU, Globus, nakladni zavod, Zagreb 1991. U radu rabim skraćeni naziv: *Povijesni pregled*.

¹³ S. Težak, S. Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, 10., popravljeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb 1994. U radu rabim naziv: Težak-Babić *Gramatika*.

¹⁴ Grupa autora, *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb 1995.

¹⁵ D. Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb 1997.

pri usporedbi s gramatikama 19. st., osvrćem se na te dvije suvremene gramatike.

(1.) Hrvatske su gramatike 19. st. bilježile prijedloge *pram(a)*, *prem*, *napram* i *sprama*. Babukić u *Ilirskoj slovnici* navodi: “*Napram, naprama*. (Prispodobiti: *prama, prema*). *Prama*, vidi: *prema*”(334)¹⁶ iz čega se može zaključiti da su *prama* i *prema* gramatički normirani, odnosno, da Babukić ni jednom leksemu ne daje prednost proglašavajući drugi zastarjelim. Iste oblike, *prama, prema*, bilježi i Mažuranić (136), a slijedi ga i Veber u *Slovnici* (130). Maretić u *Jezičnom savjetniku* oblik *prama* zamjenjuje oblikom *prema* smatrajući *prama* provincijalizmom (102). Prijedloge *napram* i *sprama* također mijenja u *prema* (61). Prijedlozi *pram(a)*, *naprama*, *spram(a)* bili su dio hrvatskoga književnoga jezika 19. st. Tek ih je Maretić pokušao potisnuti iz uporabe. Oni su i danas u uporabi, doduše rjeđe, na što upozorava i *Povijesni pregled*: “Rijetki su po upotrebi: *dovrh, ispred, nadno, naoko, napram, naprama, naspram, naprema, okolo, suprot, svrh, udno, usuprot, uvrh*, ali se i danas mogu upotrijebiti i u stilski neutralnom značenju ili samo s blagom stilskom obilježenosti. Od okrnjenih likova podjednako se upotrebljavaju i *pram* i *prama*...” (727). Dragutin Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* navodi da su rjeđe u uporabi *okolo* (u značenju: *oko*): “*ići okolo stabla / zgrade*” (129, 135-151) i *uvrh* u značenju “*da je nešto na vrhu ili u krajnjoj točki: uvrh polja; uvrh stabla; uvrh glave*” u čemu se slaže s autorima *Povijesnoga pregleda*, ali navodi i prijedloge koje *Povijesni pregled* ne smatra rjeđima u uporabi. To su prijedlozi: *čelo (čelo stola, na čelu kolone / skupine)*, *ponad (ponad krova kuće)*, *poradi* (“*rijetko ili stilski*”), *vrh (vrh vode, vrh polja)* i *pri* (“*sve rjeđe i osobito u zastarjelim izrazima...: Oni su već pri vrhu / pri kraju*”). Prijedloge koje Dragutin Raguž smatra rjeđima u uporabi Maretić na prijelomu stoljeća ne navodi u *Gramatici* i *Jezičnom savjetniku*.

(2.) Drugoj bi skupini pripadali prijedlozi koji su zastarjeli ili se u suvremenom hrvatskom književnom jeziku ne bi uporabili bez jake stilske obilježenosti. Autori *Povijesnoga pregleda* u tu skupinu ubrajaju prijedloge: *med, međ, između, onkraj, izim, između, mješte, naprot, naproti, naprotiv, nuz, ob, okrom, polag, razi, sprem, sproću* (727-728).

Prijedlog *med* bilježe svi slovnici 19. st.; Babukić bilježi *med* i *meda* (“*radi blagoglasja*”): *razpra je med bratjom, stade uprav meda me; meda te*, ali ima i *medj, medju*: *ona njiva vrēdi medju bratjom sto*

¹⁶ U daljnjem radu uz primjere u zagradu stavljam broj stranice u gramatici iz koje su dani primjeri.

forintih (337). Iste prijedloge (*med(a)*, *medju*) bilježe Mažuranić: *neida meda tu dčtu nego med ljude ili barem medju pametnije* (137) i Veber: *Medju braću baci kost...Med vojskom je veliki nered* (134). Maretić u *Gramatici* bilježi samo *među* (*zamakne među zgrade*) (587). Očito je prijedlog *med(a)* u 19. st. bio vrlo čest jer ga bilježe sve slovnice 19. st. Maretić na prijelomu stoljeća prijedlog, doduše, ne proglašava ni zastarjelim ni provincijalnim, ali ga izostavlja iz *Gramatike* i *Jezičnoga savjetnika*, a ostavlja samo prijedlog *među*. Od suvremenih hrvatskih gramatika prijedloge *med*, *međ* bilježi jedino *Povijesni pregled* koji i navodi da je riječ o zastarjelim prijedlozima: "Prijedlog *med* upotrebljava se kao pjesnički lik u značenju prijedloga *među*: *Sunašce je moje med nama, moja nevjestica slatka!* (Kosor, *Požar strasti*. Zagreb, 1912, 77) (...) *međ* je zastario. Koliko se upotrebljava, upotrebljava se kao pjesnički lik: (...) *U pročelju / Međ žučkastim ogledalima / Isus raspjet na križu...* (Tadijanović, *Soba u prvi sumrak*)" (727). *Hrvatska gramatika* bilježi samo prijedlog *među* (*Šetao je među sjenovitim drvećem i razmišljao*) (279), a *Priručna gramatika* i Raguževa *Praktična hrvatska gramatika* bilježe složeni prijedlog *između* (209, 117). Prijedlog *između* u 19. st. bilježile su sve slovnice¹⁷, a Veberova i to da je uporaba prijedloga *izmed* i *medju* bila podjednaka; naime, uz primjer *Izmed slame buknu vatra* Veber odmah dodaje *Medju slamom buknu vatra* (144) što svjedoči o ravnopravnoj uporabi tih dvaju oblika. Maretić ne bilježi prijedlog *između* ni u jednoj od inačica (*izmed*, *izmeđ*, *između*), a današnje ga suvremene gramatike bilježe¹⁸. *Povijesni pregled* navodi da je oblik *izmeđ* potvrđen samo u dvaju pisaca; Đalskoga: *...postoji neka suprotivština izmeđ oba susjeda* i Benešića: *-Izmeđ te bučne čeljadi isticala se ljudina, crn i mršav.*, a da je oblik *izmed* ne samo rijedak, nego i takav da bi se mogao smatrati zastarjelim (727-728).

Od akuzativa imenice nastao je prijedlog *mjesto*¹⁹ u značenju zamjene (=umjesto, namjesto): *Ti ideš mjesto mene. - Mjesto toga uzmi ovaj*²⁰. Babukić je u *Ilirskoj slovnici* bilježio *město*, ali i *měšte* navodeći da je taj drugi prema dubrovačkom govoru, te složene prijedloge *naměsto*, *uměsto* (333).

¹⁷ V. Babukić, *Ilirska slovnica: izmed, izmedj, izmedju*, str. 333.; A. Mažuranić, *Slovnica hěrvatska: izmed*, str. 136.; A. Veber, *Slovnica...: izmed*, str. 144.

¹⁸ *Hrvatska gramatika*, str. 280.; Težak-Babić, *Gramatika*, str. 137.; *Priručna gramatika*, str. 210.; D. Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, str. 117.

¹⁹ Od akuzativa imenice nastali su i prijedlozi: *čelo*, *dno*, *duž*, *kraj*, *mjesto*, *put*, *sred*, *vrh*. Vidi: *Hrvatska gramatika*, str. 278.

²⁰ D. Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, str. 126.

Mažuranić također ravnopravnima smatra *mjesto* i *mješte* (136). Veber u *Slovnici* bilježi samo *mjesto* (*Mjesto sebe poslat ću ti brata*) (126), a taj oblik bilježe kao stilski neobilježenim i sve suvremene hrvatske gramatike²¹. Jedino *Povijesni pregled* navodi da je oblik *mješte* danas vrlo rijedak i zastario (728). Taj položaj prijedloga u suvremenoj hrvatskoj jezičnoj normi ne može se smatrati izravnim utjecajem ni norme zagrebačke filološke škole ni maretićevske norme jer oblik *mješte* na kraju 19. st. ne bilježi Veber u *Slovnici*, a ni Maretić na početku stoljeća, iako je tijekom prošloga stoljeća prijedlog bio ravnopravan prijedlogu *mjesto* o čemu svjedoče Babukićeva i Mažuranićeva slovnica.

Slično je i s prijedlogom *nuz* koji slovničari 19. st. bilježe u obliku *niz*, *niza*, *nuz*, *nuza*²². Veber daje primjere samo za *niz* (*Potečem niz skaline. Trn.*) i *uz* (*Uz vodu teško je plivati*) (131), a u popisu prijedloga bilježi i *nuz* (80). Maretić nema oblik *nuz*, a *Povijesni pregled* navodi kako je riječ o zastarjelici (728). Sve suvremene hrvatske gramatike bilježe prijedloge *niz* i *uz*²³ s napomenom da mogu/moraju imati dodatno *a* te glasiti *niza*, *uza*: “Akuzativni prijedlozi *kroz*, *niz*, *uz* (...) mogu imati i dodatno, pokretno *-a*, i to ovako: *niza*, *kroza*, *uza* kad slijedi riječ s početnim *s*, *z*, *š*, *ž*: *niza stranu*, *kroza šumu*, *uza zid*, *uza stijenu*, što nije obavezno, ali je obavezno *uza*, *niza*, *kroza* (...) ispred enklitičnih oblika akuzativa ličnih zamjenica (*me*, *te*, *se*, *nj*) i instrumentalnog oblika *mnom*, npr. *Drži ga uza se*. - *Pusti niza nj*. - *Prošao je kroza nj* (...)” (Raguž, 1997:56). Očito je oblik *nuz(a)* bio stilski neobilježen u 19. st., a na početku 20. st. Maretićeva ga *Gramatika* ne bilježi.

Prijedloge *okrom*, *sproću*, *sprem* u 19. st. nije bilježio bar jedan od trojice slovničara. Tako prijedlog *okrom* bilježi samo Babukić i navodi: “prisposobi krom” (333), Mažuranić nema ni *okrom* ni *krom*, a Veber ima samo *krom*: “*Krom* znači, da se što izuzima, od čega; n.p. *Svi dvoranci odoše krom sobarah*” s tim da uz prijedlog *osim* upozorava: “vidi: *krom*” (126, 128). Maretić i sve suvremene hrvatske gramatike imaju samo *osim*, a na podatak da je prijedlog *okrom* zastarjelica upozorava jedino *Povijesni pregled* (728).

²¹ *Povijesni pregled*, str. 729.; *Hrvatska gramatika*, str. 280.; Težak-Babić, *Gramatika*, str. 137.; *Priručna gramatika*, str. 209.; D. Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, str. 117.

²² V. Babukić, *Ilirska slovnica: niz, niza, nuz, nuza*, str. 334.; A. Mažuranić, *Slovnica hrvatska: niz(a), uz(a), nuz(a)*, str. 136.

²³ *Povijesni pregled*, str. 726.; *Priručna gramatika*, str. 212.; Težak-Babić, *Gramatika*, str. 137.; *Hrvatska gramatika*, str. 280.; D. Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, str. 118.

Babukić u *Ilirskoj slovnici* bilježi prijedloge *sproć, sproću* i upućuje na *prot, suprot*, a uz prijedloge *suproć, suprot, suproti* upozorava: “vidi: *prot, suproć*” (334). Dakle, svi su oblici normirani na početku 19. st. Slijedila je Mažuranićeva *Slovnica hrvatska* koja bilježi *proć, suproć, suproti* (136), a već Veberova nema ni jedan od spomenutih oblika. Ne bilježe ga ni Maretić ni suvremene hrvatske gramatke. Nestajanje toga prijedloga iz stilski neobilježene uporabe ne može se pripisati izravnim utjecajem ni jedne norme (ni norme zagrebačke filološke škole ni Maretićeve).

Zastario je i prijedlog *sprem* koji bilježi još samo Babukić. I prijedlog *onkraj* (uz *ovkraj*) bilježi još samo Babukić (332), a Maretić u *Jezičnom savjetniku* navodi: “*onkraj*, jenseits, na pr. *onkraj Save*, u ARj. slabo potvrđeno, bolje: *s onu stranu Save*” (78). O vrijednosti prijedloga *onkraj* danas govore autori *Povijesnoga pregleda* smatrajući ga zastarjelim jer se javlja još jedino u izrazima *onkraj brave*, tj. *s onu stranu brave, u zatvoru* (728). U tom značenju položaja s druge strane, iza čega, prijedlog *onkraj* navodi i Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici*, ali također s napomenom: “rijetko i stilski obilježeno” (129).

(3.) Sljedećom su skupinom obuhvaćeni prijedlozi koje suvremena norma hrvatskoga književnoga jezika smatra zastarjelicama, a Maretić ih je također proglasio zastarjelicama i provincijalizmima što znači da se kod tih prijedloga suvremena jezična norma naslanja na maretićevsku normu. Riječ je o prijedlozima: *izim, naproti, ob, onkraj, polag, razi*.

Prijedlog *izim* bilježi Babukić u *Ilirskoj slovnici*, uz napomenu: “prispodobi: *izvan, osim, osven, razma, razmi*”, a uz prijedlog *osim* navodi: “prispodobi: *izim*” (333). Iz Babukićeve se natuknice može zaključiti da su prijedlozi *izim* i *osim* u 19. st. bili ravnopravni, tj. ni jednom leksemu nije dana prednost. Prijedlog *izim* bilježio je i Mažuranić u *Slovnici hrvatskoj* (136). Maretić u *Jezičnom savjetniku* *izim* proglašava provincijalizmom i zamjenjuje ga prijedlogom *osim* (34). Upravo prijedlog *osim*, poput Maretića, bilježe i sve gramatike suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika²⁴.

Isto je i s prijedlogom *naproti*. Babukić uz *proti* ima i *prot, protiv, protiva* (334), a Mažuranić sve navedene, osim što *prot* mijenja u *proć* (136). Veber bilježi samo *proti*: *Eugen krenu vojsku proti Turkom* (131). Dakle, cijelo 19. st. bilježi bar jedan od oblika prijedloga

²⁴ *Povijesni pregled*, str. 729.; *Hrvatska gramatika*, str. 278.; Težak-Babić, *Gramatika*, str. 137.; *Priručna gramatika*, str. 209.; D. Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, str. 117.

naproti, a Maretić na početku 20. st. *proti* proglašava zastarjelicom i provincijalizmom jer je "bolje: *protiv*" (116). Suvremena jezična norma navodi da je češće u uporabi prijedlog *protiv*, dok je (*na*)*proti* danas ne samo rijetko u uporabi, nego i tako da se može smatrati zastarjelim²⁵.

Prijedloge *o*, *ob* bilježe sve slovnice 19. st. te normiraju kada je potrebno uporabiti jedan, a kada drugi prijedlog. Babukić uz *o*, *ob* ima i *oba* ("radi blagoglasja") i navodi da se prijedlog *o* rabi uz pitanje "o što? n.p. udariti glavom o zid...", a "predlog *ob* (m. *kroz*) značeci trajanje vremena na pitanje: *kada?* n. p. *ob dan*, *ob noć*, *ob lëto*, *ob zimu*, itd." (335) Mažuranić navodi sva tri oblika prijedloga: *o*, *ob(a)* (137), a uz vremenske izričaje, poput Babukića, prijedlog *ob* bilježi i Veber: *ob dan*, *ob noć*, *ob zimu*, *ob ljeto* (138). U istoj ga uporabi bilježi i Maretić u *Jezičnom savjetniku*, "inače je arh. i prov." (80) Dragutin Parčić u *Rječniku hrvatsko-talijanskom*, koji također pripada normi zagrebačke filološke škole, bilježi prijedlog *ob* ne samo uz vremenske oznake: *ob dan*, *ob zimu*, *sidjeti ob desnu*²⁶. Hrvatski su pisci 19. st. također rabili prijedlog *ob* i u izrjekama koje ne znače vrijeme²⁷. Suvremene gramatike različito pristupaju tomu prijedlogu. *Hrvatska gramatika* (278) i *Priručna gramatika* (209) bilježe prijedlog *ob* bez napomene o stilski neobilježenom ili obilježenom prijedlogu kakvu napomenu daje *Povijesni pregled* (728), a Težak-Babić *Gramatika* i Raguževa *Praktična hrvatska gramatika* prijedlog *ob* ne bilježe.

Prijedlog *polag* bilježe Babukić (koji ima i *popolag* (333)), Mažuranić (uz oblik *poleg* (136)), a jedino Veber uz *polag* bilježi "vidi *blizu*" (128). Maretić u *Jezičnom savjetniku* bilježi: "*polag*, neben, t. j. *pokraj*, je arh. i prov." (94) To je i razlogom zašto prijedlog *polag* danas smatramo pokrajinskim i zastarjelim i koji, upravo s tom napomenom, od suvremenih hrvatskih gramatika bilježi samo *Povijesni pregled* (728).

Istu je sudbinu doživio i prijedlog *razi* potvrđen u svim slovnicama 19. st. Babukić uz *razi* ima i *razma*, *razmi*, *razvë*, *razvje* (333), Mažuranić *razma* i *razmi* (136), a Veber daje i značenje prijedloga:

²⁵ *Povijesni pregled*, str. 728.

²⁶ D. Parčić, *Rječnik hrvatsko-talijanski*, treće izdanje, Narodni List, Zadar 1901., pretisak 1995., str. 522.

²⁷ Isidor Kršnjavi u *Listovima iz Slavonije* koji pripadaju jeziku zagrebačke filološke škole (o tome vidi: Sanda Ham, *Jezikoslovni pogled na Listove iz Slavonije Isidora Kršnjavoga*, Naš slavni sugrađanin dr. Iso Kršnjavi graditelj hrvatskoga kulturnog prostora, Našički zbornik 2, Ogranak Matice hrvatske Našice, Našice 1997.) ima: *ili da bolje rekнем mazati koješta ob umjetnosti*.

“Razi znači, da se što nalazi u istom pravcu, kamo i što drugo, ali ponajviše u nizini; n. p. *Stanujem razi zemlje.*” (129) Maretić u *Jezičnom savjetniku* navodi podatak da “je riječ ušla iz čakavskoga narječja, kako se govori na Krku (na pr. travu je pokosil razi zemlje; to se najde razi mora i t.d.); (...) U književnom jeziku bit će bolje: stan pri zemlji, ili prizeman, adv. prizemno.” (123) Pronalazeći potvrdu prijedloga *razi* u čakavskom narječju, Maretić ga zamjenjuje prijedlogom *pri* čime potvrđuje da ono što nije štokavsko za hrvatske vukovce nije ni književno. Sve suvremene hrvatske gramatike više ne bilježe prijedlog *razi*, a jedino *Povijesni pregled* navodi da je zastario (728).

(4.) Dva je prijedloga Maretićeva norma pokušala potisnuti iz uporabe: prijedloge *glede* i *proti*. Prijedlog *glede* bilježi Parčić u *Rječniku hrvatsko-talijanskom* (522). Maretić će u *Jezičnom savjetniku* prijedlog *glede* zamijeniti nekim drugim prijedlozima navodeći i izvor u kojem se nalazi posve netočan podatak o potvrdama ovoga prijedloga: “*glede*, to je sasvim nepotreban prijedlog kojemu vrlo malo potvrda ima u ARj. (samo iz dva slavonska pisca XVIII. vijeka). mjesto *glede* svagda se može uzeti koji običniji prijedlog, na pr. što mislite o tom; ne prilika je poradi vjerskih razlika; pogodili su se za tu livadu; tako je bolje nego: *glede* toga itd.” (23) Prijedlog je *glede* bio zatiran tijekom 20. st. jer je potvrđen samo u djelima hrvatskih književnika 19. st. Jezikoslovci, koji su zagovarali jezični unitarizam srpskoga i hrvatskoga jezika, prijedlog *glede* zamjenjivali su prijedložnim izrazima *u vezi s*, *u svezi s* itd. ili drugim prijedlozima kojima je uporaba potvrđena i u hrvatskom i u srpskom jeziku (primjerice *za*, *poradi* i sl.). Od suvremenih hrvatskih gramatika prijedlog *glede* bilježi jedino *Povijesni pregled* (729).

Suvremena norma ne isključuje ni prijedlog *proti* koji je Maretiću zastarjelica i provincijalizam. Dapače, *Povijesni pregled* navodi da je prijedlog *proti* u 19. st. bio veoma čest, zatim je rjeđi u uporabi, “ali se u novije vrijeme opet češće upotrebljava: *Tako oštre argumente proti demokraciji doktor Hitrec nije ipak mogao mirno primiti.* (Kolar) - *Zašto / buniti se proti providenju...* (Cesarić)” (728). Suprotno mišljenjima autora *Povijesnoga pregleda* da je prijedlog *proti* danas ponovno češće u uporabi, Dragutin ga Raguž smatra zastarjelim prijedlogom (137).

Navedeni se prijedlozi (*glede* i *proti*) ponovno vraćaju u uporabu od 1990. godine, otkako se hrvatska književnojezična norma razvija bez utjecaja srpskoga jezika.

Prijedlozi opisani kao leksičke jedinice prikazuju se tablično da bi se vidjelo kakav su status imali u jeziku zagrebačke filološke škole, maretićevske norme i suvremene jezične norme.

BABUK	MAŽU- RANIĆ	VEBER	MARE- TIĆ	PRIRUČ. GRAM.	POVIJES. PREGL.	TEŽAK BABIĆ	HRV. GRAM.	PRAK. HRV. GRAM.
napram naprama	-	-	-	naprama	napram naprama naspram naprema	-	nasprama spram	-
prama prema	prama prema	prama prema	prema	prama prema	pram prama prema	prema	prama prema	prama prema
med meda medj medju izmed izmedj izmedju	med(a) medju izmed	med medju izmed	među	između	med, med izmed izmed	među između	među	između
město měšte naměsto uměsto	mjesto mješte	mjesto	-	mjesto	mjesto mješte	mjesto	mjesto	mjesto
niz, niza nuz, nuza	niz(a) uz(a) nuz(a)	niz, uz nuz	niz, niza	niz(a) uz(a)	niz(a) uz(a), nuz	niz(a) uz(a)	niz(a) uz(a)	niz(a) uz(a)
okrom krom	-	krom osim	osim	osim	osim okrom	osim	osim	osim
sproć sproću suproć suproti suproti prot	proć suproć suproti	-	-	-	sproću	-	-	-
sprem	-	-	-	-	sprem	-	-	-
onkraj ovkraj	-	-	s onu stranu	-	onkraj, s onu stranu	-	-	onkraj
izim izvan osim osven razma razmi	izim	-	osim	osim	osim, izim	osim	osim	osim
prot proti protiv protiva	proti proć protiv protiva	proti	protiv	proti protiv	(na)proti protiv naprotiv	protiv	proti protiv	protiv protivu proti
o, ob, oba	o, ob(a)	o, ob	o, ob	o, ob	o, ob	o	o, ob	o
polag popolag	polag poleg	polag blizu	pokraj	-	polag	-	-	-
razi razma razmi razvé razvje	razma razmi	razi	pri	-	razi	-	-	-
-	-	-	o tom poradi za	-	glede	-	-	-

III.

Slijedeći jezičnu normu od 19. st. preko Maretićeve norme sve do naših dana, vidljivo je da su neki prijedlozi u 19. st. tražili samo jedan padež, a u suvremenom hrvatskom književnom jeziku traže dva padeža (primjerice prijedlog *prema* u 19. je stoljeću stajao samo s dativom, a u suvremenom hrvatskom književnom jeziku stoji i s dativom i s lokativom). Ima i takvih prijedloga koji u suvremenom hrvatskom književnom jeziku traže dva padeža, ali im je uporaba s jednim od njih blaže stilski obilježena (primjerice prijedlozi *nadomak*, *proti(v)*, *spram* najčešće se slažu s genitivom, dok je uporaba s dativom blago stilski obilježena; prijedlog *unatoč* obično se slaže s dativom, a s genitivom iznimno; prijedlog *mimo* obično stoji s genitivom dok je uporaba s akuzativom rjeđa i blago stilski obilježena).

U hrvatskim gramatikama 19. st. prijedlog *prema* uvijek stoji s dativom²⁸. Dragutin je Raguž utvrdio da *prema* s lokativom "započinje od Daničića, iako on ima primjera i za genitiv"²⁹. Maretić će u *Gramatici* prihvatiti Daničićev stav i objasniti: "S lokativom se slažu prijedlozi *na*, *o*, *po*, *prema*, *pri*, *u*. Za većinu tih prijedloga ne može se sumnjati da se doista slažu s lokativom, a ne s dativom; samo za prijedlog *prema* mogao bi ko misliti da se slaže s dativom, ali i on se slaže s lokativom kako dokazuje akcent: *prema glávi*, *prèma zèmlji*, a da se slaže s dativom, bilo bi *prèma glávi*, *prèma zemlji*" (591). U 19. se stoljeću dativ i lokativ naglaskom ne razlikuju. Svjedoči to Mažuranićeva *Slovnica hèrvatska* u kojoj je dan potpuni opis četveronaglasnoga sustava bez naglasne razlike u dativu i lokativu na kojoj je ustrajan Maretić u *Gramatici*. U suvremenom hrvatskom književnom jeziku postoji težnja da se dativ i lokativ naglaskom izjednače³⁰.

Dakle, do Vebera *prema* je normirano s dativom, od Daničića *prema* može i s lokativom. Norma se mijenja nakon izjednačavanja padežnih nastavaka čime je nestalo i pouzdanoga kriterija za određivanje slaže li se prijedlog *prema* s dativom ili lokativom. U gramatikama suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika

²⁸ Dativ i lokativ su se sve do Maretića razlikovali po padežnim nastavcima pa nije moglo biti sporno je li *prema* dativno ili lokativno. Usp. V. Babukić, *Ilirska slovnica: prema, prama*, str. 334.; A. Mažuranić, *Slovnica hèrvatska: prama, prema*, str. 136.

²⁹ D. Raguž, *S kojim se padežom slaže prijedlog prema?*, *Jezik*, god. 31, br. 4, Zagreb 1984., str. 98.

³⁰ Vidi: S. Ham, *Ōsijeka ili Osijéka*, *Jezik*, god. 42, br. 4, Zagreb 1995., str. 103.-106.

(Težak-Babić *Gramatika* (127), *Priručna gramatika* (211), *Hrvatska gramatika* (279)) prema ide s lokativom, a u *Povijesnom pregledu* (729) i u Raguževoj *Praktičnoj hrvatskoj gramatici prema* je zajednički dativu i lokativu (147). "Suvremena naša gramatika nudi kompromisno rješenje - prema svrstava i uz dativ i uz lokativ, ali ne navodeći razloge takvom svrstavanju."³¹ Jasnog odgovora kamo s prijedlogom *prema* nema. "Kako su lokativni i dativni oblici isti, teško je uvijek točno znati kad je *prema* uz dativ, a kada uz lokativ, odnosno kad je padežni oblik uz *prema* dativ, a kada lokativ. Dativni je svakako kad znači smjer ili okrenutost prema nečemu (tj. kad je zamjenjiv s *k*): *Trči prema nama. - Ide prema središtu grada...*" (Raguž, 1997:138), a Dalibor Brozović navodi da je "uz *L* kada znači približno sinonimno s prijedlogom nasuprot, s malom naglašenijom statičnosti. (u toj lokativnoj funkciji *prema* je nešto rjeđe u hrv. varijanti)..."³²

Prijedlog *proti* promijenio je padež uz koji je stajao u 19. st. Prijedlog *proti* imaju svi slovnici 19. st. s dativom³³. Maretić ne samo da mijenja prijedlog *proti* u *protiv* jer je "*proti*, gegen, arh. i prov."(116), već u *Gramatici* taj prijedlog stavlja i uz genitiv i uz dativ: "Prijedlog *protiv* Vuk svagda upotrebljava s genitivom, ali Daničić ga upotrebljava i s dativom: *uze protiv bogu i pravdi (...)* Tako Daničić ima s dativom i *protivu*: *Oni pomagahu Davidu protivu četi*"(581). Dakle, do Maretića prijedlog *proti(v)* ide samo s dativom, od Maretića s dativom (po Daničiću) i s genitivom (po Karadžiću).

U *Povijesnom pregledu* (729) također stoji da taj prijedlog može ići s oba padeža, ali je uporaba s genitivom češća; s dativom *proti* stoji iznimno. Tomu razlog može biti dvojak; ili je *proti* s dativom potisnula Maretićeva jezična norma, ili je riječ o prirodnom procesu gubljenja prijedloga uz dativ. O tom govori Dragutin Raguž: "Naime, mnogo dativnih prijedloga već je otišlo od njega, što u lokativ (*po*), a još više u genitiv, koji je najgostoljubiviji padež što se prijedloga tiče. Otišli su u genitiv: *proti, blizu, naspram, spram*, a neke (*nasuprot, suprot, nadomak, unatoč, usprkos*) samo gramatičari uporno propisuju s dativom iako se oni po prilično potkradaju u genitiv i uz sav nadzor lektora, a u govornome jeziku pogotovu, npr. *nadomak cilja/cilju, usprkos upozorenjima/upozorenja, sjedi nasuprot njima/njih*, o

³¹ S. Ham, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Ogranak Matice hrvatske Osijek, Osijek 1998., str. 37.

³² Citirano prema: S. Ham, isto, str. 38.

³³ V. Babukić, *Ilirska slovnica*, str. 334.; A. Mažuranić, *Slovnica hrvatska*, str. 136.; A. Veber, *Slovnica...*, str. 131.

čemu mogu posvjedočiti i rječnici”(Raguž, 1984:103). Prijedlog *protiv* samo s genitivom bilježe Težak-Babić *Gramatika* (137) i Raguževa *Praktična hrvatska gramatika* (132), dok *Priručna gramatika* (211) i *Hrvatska gramatika* (280), poput *Povijesnoga pregleda*, bilježe prijedlog *proti* i s genitivom i s dativom.

Prijedlozi *nadomak*, *nasuprot*, *unatoč*, *usprkos* mogu stajati s dvama padežima - genitivom i dativom - a razlika je samo u učestalosti, tj. s jednim je od njih uporaba blago stilski obilježena. U *Povijesnom pregledu* stoji: “Prijedlog *nadomak* nije čest pa je teško utvrditi koja je upotreba običnija, ali se iz primjera i jezičnoga sustava može reći da je upotreba s dativom blago stilski obilježena: s genitivom: *U visini nadomak oblaka*. (Botić, 1, 150) (...) s dativom: *Već smo nadomak Ivančici*. (Matoš, RMS)” (729). U ostalim gramatikama suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika (*Priručnoj gramatici* (211) i *Hrvatskoj gramatici* (279)) prijedlog *nadomak* stoji s dativom, a s genitivom nema ni napomene, a pogotovo ne da je uporaba s dativom stilski obilježena. U *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* D. Raguž pojašnjava: “Prijedlog *nadomak* ide po jezičnoj normi s dativom, ali se sve više veže i s genitivom, pogotovu kad nije riječ o kretanju nego o položaju, mirovanju: *Bili su nadomak sela*.”(126) Dakle, dok je *Povijesnom pregledu* uporaba s dativom rjeđa i blaže stilski obilježena, a uporaba s genitivom češća, dotle ostale hrvatske gramatike imaju *nadomak* samo s dativom, a jedino Raguževa navodi da se prijedlog sve više veže s genitivom.

Prijedlog *nasuprot* danas stoji s dativom³⁴, a u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* ponovno podatak da se prijedlog često potkrada i u genitiv, “iako ga jezična norma propisuje izričito uz dativ”(127): *Nasuprot nama vidjesmo djecu kako idu iz škole* (138). Uz dativ prijedlog *nasuprot* bilježi i Maretić u *Gramatici* (581).

“Prijedlog *unatoč* obično se slaže s dativom, a s genitivom iznimno: (...) *Unatoč briga i žalosti*. [Kolar] (...) *unatoč njihova univerzalnog karaktera* (...) (R. Bogišić)”³⁵. I Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* također ima *unatoč* s dativom kao propisuje jezična norma: *Unatoč njihovim željama i mogućnostima, ne možeš ništa* (138), ali “često se slaže i s genitivom”(134). Prijedlog *unatoč* samo s dativom imaju sve ostale suvremene hrvatske gramatike³⁶.

³⁴ *Priručna gramatika*, str. 211.; Težak-Babić, *Gramatika*, str. 137.; *Hrvatska gramatika*, str. 279.

³⁵ *Povijesni pregled*, str. 730.

³⁶ *Priručna gramatika*, str. 211.; Težak-Babić, *Gramatika*, str. 137.; *Hrvatska gramatika*, str. 279.

Prijedlog *usprkos* *Povijesni pregled* stavlja i uz genitiv i uz dativ (729), a sve ostale hrvatske gramatike imaju *usprkos* samo s dativom³⁷. Raguž navodi da je uporaba s genitivom česta, "iako ga jezična norma propisuje uz dativ" (Raguž, 1997:134).

Opisani su prijedlozi "(*nasuprot, nadomak, unatoč, usprkos*) sve nesigurniji kao dativni, jer se sve više priklanjaju genitivu unatoč zahtjevima jezične norme..." (Raguž, 1997:137). Je li njihova uporaba s dativom u 19. st. bila češća nego danas, ne zna se jer navedene prijedloge ne bilježe slovnice 19. st., a Maretić ih u *Gramatici* navodi uz padež uz koji stoje i danas u jeziku.

Prijedlog *spram* uz genitiv i dativ bilježi *Povijesni pregled* navodeći da je slaganje s dativom iznimno: *sjedimo jedno spram drugom* (Begović) (729), a od ostalih suvremenih gramatika jedino ga navodi Raguževa i to uz genitiv: *Spram njega je bila ravnodušna* (133). Prijedlog *spram* ne bilježe slovnice 19. st. pa se ne zna je li uporaba s genitivom ili dativom bila običnija.

Prijedlog *mimo* u suvremenom se hrvatskom književnom jeziku slaže obično s genitivom: *Prema zakonu, kazna za isplatu osobnih dohodaka mimo zakona iznosi do 10 milijuna dinara* (Vjesnik, 13. 3. 1987.), a "upotreba s akuzativom danas je nešto rjeđa pa je zbog toga stilski blago obilježena: *Prolazeći mimo Petrovićeve kuću pričinio joj se da je mladić bio na prozoru.* (J. Leskovar, 3, 7)" (730). *Mimo* s genitivom imaju i slovnici 19. st.³⁸, a Maretić u *Gramatici mimo* stavlja samo uz akuzativ (586). *Hrvatska gramatika* (279) i *Praktična hrvatska gramatika* slažu se s autorima *Povijesnoga pregleda* da je uporaba prijedloga *mimo* s akuzativom sve rjeđa: *Potrčao je mimo me / mimo vas*, odnosno da je običnije *mimo* s genitivom: *Proći mimo glave* (Raguž, 1997:141,126). U suvremenom hrvatskom književnom jeziku češća je uporaba prijedloga *mimo* s onim padežom s kojim su ga bilježile sve slovnice 19. st. (s genitivom), iako je Maretić pokušao nametnuti uporabu s akuzativom.

PRIJED.	BABUK.	MAŽUR.	VEBER	MARET.	PRI.GR.	PO.PRE.	TEŽ-BAB	HRV.GR.	PR.HR.G
prema	D	D	D	L	L	D/L	L	L	D/L
proti	D	D	D	G/D	G/D	G/D	G	G/D	G
nadomak	-	-	-	-	D	D/G	-	D	D/G

³⁷ *Priručna gramatika*, str. 211.; Težak-Babić, *Gramatika*, str. 137.; *Hrvatska gramatika*, str. 279.

³⁸ V. Babukić, *Ilirska slovnica*, str. 333.; A. Mažuranić, *Slovnica hrvatska*, str. 136.; A. Veber, *Slovnica...: Prodje mimo kuće*, str. 126.

nasuprot	-	-	-	D	D	-	D	D	D/G
unatoč	-	-	-	-	D	D/G	D	D	D/G
usprkos	-	-	-	-	D	G/D	D	D	D/G
spram	-	-	-	-	-	G/D	-	-	G
mimo	G	G	G	A	G/A	G/A	G/A	G/A	G/A

Opis prijedloga kao leksičkih i gramatičkih (morfološko-sintaktičkih) jedinica pokazao je da je utjecaj Maretićeve norme neizbježiv u jezičnoj normi 20. st.

LITERATURA

1. Babukić, V., 1854: Ilirska slovnica, Zagreb
2. Grupa autora, 1995: Hrvatska gramatika, Školska knjiga, Zagreb
3. Grupa autora, 1993: Portreti hrvatskih jezikoslovaca, Hrvatski radio, Zagreb
4. Grupa autora, 1991: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku, HAZU, Globus, nakladni zavod, Zagreb
5. Grupa autora, 1979: Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, Školska knjiga, Zagreb
6. Ham, S., 1995: Ōsijeka ili Osijéka, Jezik, god. 42, br. 4, Zagreb, str. 103.-106.
7. Ham, S., 1997: Jezikoslovni pogled na Listove iz Slavonije Isidora Kršnjavoga, Naš slavni sugrađanin dr. Iso Kršnjavi graditelj hrvatskoga kulturnog prostora, Našički zbornik 2, Ogranak Matice hrvatske Našice, Našice, str. 75.-86.
8. Ham, S., 1998: Jezik zagrebačke filološke škole, Ogranak Matice hrvatske Osijek, Osijek
9. Kršnjavi, I., 1994: Listovi iz Slavonije, pretisak, Privlačica, Vinkovci
10. Maretić, T., 1924: Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom. Dopuna Broz-Ivekovićeveu "Rječniku hrvatskoga književnog jezika", JAZU, Zagreb
11. Maretić, T., 1963: Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, III. izdanje, Matica hrvatska, Zagreb
12. Mažuranić, A., 1869: Slovnica hèrvatska za gimnazije i realne škole, IV. izdanje, Zagreb
13. Parčić, D., 1995: Rječnik hrvatsko-talijanski, pretisak, Zagreb
14. Raguž, D., 1984: S kojim se padežom slaže prijedlog prema?, Jezik, god. 31, br. 4, Zagreb, str. 97.-107.
15. Raguž, D., 1997: Praktična hrvatska gramatika, Medicinska naklada, Zagreb

16. Težak, S.; Babić, S., 1994: Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje, 10., popravljeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb

17. Veber, A., 1876: Slovnica hrvatska za srednja učilišta, Zagreb

PREPOSITIONAL - CASE PHRASES IN CROATIAN GRAMMARS OF 19TH AND 20TH CENTURY

The norm of Croatian group "Vukovci" strengthens at the turn of the centuries and changes the course of the development of standard Croatian language norms set in grammars of 19th century. Maretić's norm left indelible traces in the language norm of the 20th century, at least as far as prepositions and prepositional - case phrases are concerned.